

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 45 (13645)

1988 чылдың февраль 23, вторник

1925 чылда
түдөөлөттүңүн

Өртөө
3 кап.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 70 чылы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Чепсектиң Күштериниң дайынчыларына болгаш хоочуннарына СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Эргим эштер!

Бүгү улустуң байырлары — Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 70 чылы-биле холбаштыр социалист Ада-чуртун алдарлыг камгалакчылары — Совет Чепсектиң Күштериниң дайынчыларына болгаш хоочуннарына СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чурттиң ханызыдан байыр чедирип тур!

Хамааты дайынның одунга төртүтүнген, Ленинниң партиянынга удурткан Совет армия болгаш флот большевиктерден болгаш кызыл гвардейжилерден чынык-сыйнык чок болгаш амы-тынын хайыралавас чорукту, коргусч чок болгаш маадырлыг чорукту, эрес-дидим чорукту болгаш патриотизмин, идеялиг бүзүрелди болгаш революциянын херээңге кызыгаар чок бердинген чорукту салтап алган. Оларның дайынчы туктары менге алдар-биле шыттыңган. Улуг Октябрын чалаап адышкыннары камгалаар талазы-биле дайынчы херектиң чыл демделгенде эи-не чырыктылаңчак арын болза, Ада-чурттуң Улуг дайынның совет улустуң тилелгези болур. ССРЭ-ниң Чепсектиң Күштериниң дайынчы оруу чоңун иштинден үңгөн алдарлыг полководчулар бөлүүнү аттары-биле чыраттыңган.

Октябрь революциянын, Хамааты болгаш Ада-чурт дайыннарының маадырларының, интернационалы дайынчыларының маадырлыг чоруун Төрөөн чурт ханы өөрүп четтиришкени-биле алдаржыдып турар.

Бистик Ада-чуртувусту камгалаарына база интернационалы хүдээлгезин күөседиң тургаш, амы-тынын бергенерге совет улус мөгейип турар. Оларга алдар болгаш кезээ мөгениң тураскаалы! Бо хүнерде ССРЭ-ниң Чепсектиң Күштери эде тургустунууш-кунда идеялиг кирип, чурттуң камгалак күчүзүн быжыглаар талазы-биле партияның XXVII съездинин шийтирлерин боттан-

дырарына төлөтпүг салышкынны кирип турар.

Ол эде тургустунуушкунуң кончук чугула сорулгазы — Совет Чепсектиң Күштериниң шынар байдалы болгаш дайынчы күчүзүн, оларның дайынчы белеткелди бедидери, сагыла-чуруну болгаш организасти чорукту быжыглаары, хуу составты бедик идеяге болгаш политиктик серемчилеге, интернационализмге болгаш акы-думка армияларның дайынчылары-биле дайынчы кады ажалдажылгага, Коммунист партияның болгаш совет улустуң революсчу болгаш дайынчы чаңчылдарына бердинген чорукка кижи-дери болур.

Делегей байдалында чамдык экижишкыннер болган-даа болза, барың таланың империалист бөлүктери социал реваншты алып идгелдин ам-даа салбаан, ыччангаш партия болгаш Совет күрүс чурттуң камгалак күчүзүн империализмин шериг күчүзү социализмин күчүзүндө ажа бербес денселге тургузар дээш моон сонгаар-даа бүгү чүдүдери кылар.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң солдаттары болгаш матростары, сержанттары болгаш старшиналары, прапоршкери болгаш мичманнары, офицерлери, генералдары болгаш адмиралдары Төрөөн чуртунуң мурунга боттарының ыдыктыг хүдээлгезин алдарлы-биле күөседиң, совет улустуң тургузучу күш-ажылы, социализмин чалаап алышкыннарын серемчилелди болгаш идгелди камгалаар, партияның XIX Бүгү-эвилел конференцияныга дайынчы күш-ажылыга чедишкыннерлиг ужуражыр дээрзинге быжыг бүзүрелди СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илгерилеп тур.

Совет Социалист Республикалар Эвилелиниң алдарлыг Чепсектиң Күштери делгезин!

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИНГ ДЭЭДИ СОВЕДИНИНГ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИНГ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Өг-бүлө керээзи: баштайгы базымнар

БОДУНДАН ХАМААРЖЫР

«Бай-Тал» совхозуң партком секретарының кабинетинде мал ажылының тускай эртемингери эртен эрте чыгып келген, эртен чылда өг-бүлө керээзиниң чыда-чээш, эки ажылдаан малчы-нарын тус-тузунда көргүзүлгелерин улут ама саазын-нарда парлап бижиң, 4 бригада төптөргө болуп өртөр өөлөгелгич кинээлдерге малчынарга барып таныштырар, кызыл-булуңуна үлгүлөр кылдыр азар деп белеткен турлар. Оларның бирээзиниң акыл-иш-биле таныштырарын дилээрмге, хоочун хойжу Калдар-оол Салбакович Кунзуктуң кыптаанга барып, боду-биле ужуражырын сүмелдирер.

Бо делгем болгаш дөлем девискээр хой олардырмын-га дыка таарымалыг, оң ой-чынтеринге хат-шуурган шоолуг кирбес. Дагыларын мээстер, кырларында кылын чагган хары эртен айда хадаан хат оң-сигенин ажалдыр шырбып апарган. Алс, чыгып хун караанда кодан хой тоо-быдарды чапты берген ойтан чор.

Өг-бүлениң эр ээзи хожон дозул кааш, дүшпөт алы-ры-биле чаа-даа көзү, бакы-ныкы кирип четкилде-ужуражып, баштай каазаке

кады кирдинс. Кадаагы, сакманчы Салбак Кунзук хураганнар чегерип, чай-чапсар чок акылдаан тур-лар, Каазааны ишти кур-таг, чыгып, чырык. Делгем илеткалар иштинде хураган-нарын силин аажок, баш-тай төртүтүнгенин деш-килелеп, үскүлөп турда чаптанчы.

— Төрүүр 239 хойнуң шүптүзү оолдапкан. Ийис-тэинери база бар. Шүптүзү оңча-менди дүртүп тур — деп, малчың чугаалап, ча-нында турган сакманчы кы-зынче көрдү.

— Эм-таң-даа, чөм-даа амдыында четир. Эмниң-де сүт чок хойлар бар, ху-раганнарын аңгылааш, эмис-теп азырап тур бис — дээш, Салбак Кунзук өөрүшкүлүг хулумзурду.

Эртен 1987 чылдың эге-зинде бригада төптөгү бол-ган хураалга акыл-агыны организаастарының ажык-тыг болгаш депшилгелер ар-газы болур өг-бүлө керээ-зинче шилчир дугайында чугаа болган. К. С. Кунзук оңу киш-биле делгем, тө-рүүр 268 хойнуң чус ба-жыма онааштыр 83 хура-ганын менди аң өртүрүп доруктурар, тус-териниң ун-саазы бүгү хожондан 536 ки-лограмм дүктү кыргырын,

хой бүрүзү 53 килограмм чедир семирдирип хүдээ-геш, совхозуң дирекцияла-быде керээни чарып, адын салган.

Чаа бую-биле ажылдарын хүдээлген хойжу, ага-зын билдинмес чүдүлдер хой тур-ган болза, оон-даа хой түш-түг ашканы ап болур. Кыш-тагдарда каазаалар бичиң, олар-белчир аваш болган-да, амдыында коданнар улгаттырарынче далаашан херээ чок. Ону совхозуң ди-рекция чөөртү өөренип көөрү чугула дээрин хойжу шыны-биле эскерип олар.

Кыштагдалашкың эгелээ-шкен бээр керээлиг өг-бү-лениң мал чөмгө, маашы-балгат ажылалыг, эмгеге камгалам хой дээрин чекке дүштүр көрүп, ай сааныда саажып турары кыды-рааштарда демделелдерден көсүк.

Керээниң негелдезин бую-гаар харысалга аажок үлүг, кылдыр ажылдар хой. Моон сонгаар оттулар чүлү, бодун оңгачалар, плажаалар, кажаа-хоравың үрүмк септелгези дээш, совхозтан негелде кылбасын, ыңай-бээр көкөрдө, аар-саар чүш өөртүрүп астың ажылдарын өбүлде туртуп дорт чарылаалы 4460 рубльге чедир эвээ-жеткен.

Өг-бүлө керээниң даан-гаш, эки ажылдар болза, малчыга-даа, совхозна-даа аажыктыг дээрзинге К. С. Кунзук бүзүрөөн. Чыл топ-пунуң санажыламына холга 915 рубльди алган. Малдың баш саны хой тур-ган болза, оон-даа хой түш-түг ашканы ап болур. Кыш-тагдарда каазаалар бичиң, олар-белчир аваш болган-да, амдыында коданнар улгаттырарынче далаашан херээ чок. Ону совхозуң ди-рекция чөөртү өөренип көөрү чугула дээрин хойжу шыны-биле эскерип олар.

Кыштагдалашкың эгелээ-шкен бээр керээлиг өг-бү-лениң мал чөмгө, маашы-балгат ажылалыг, эмгеге камгалам хой дээрин чекке дүштүр көрүп, ай сааныда саажып турары кыды-рааштарда демделелдерден көсүк.

Керээниң негелдезин бую-гаар харысалга аажок үлүг, кылдыр ажылдар хой. Моон сонгаар оттулар чүлү, бодун оңгачалар, плажаалар, кажаа-хоравың үрүмк септелгези дээш, совхозтан негелде кылбасын, ыңай-бээр көкөрдө, аар-саар чүш өөртүрүп астың ажылдарын өбүлде туртуп дорт чарылаалы 4460 рубльге чедир эвээ-жеткен.

Кодан хойну ажаал-тежир-лге көрүткен 6640 рубль түнүг дорт чарылаалы 4460 рубльге чедир эвээ-жеткен.

эмчилериниң сүмези-биле 10 килограмм артышты, соста-вында микроэлементтер азырын кургатап, кура-вырап алырын база план-нап.

Малчының бо хүнерде негелделери, сагыш-сеткили дүдүрелди турар айтырга-лы база бар.

Совхоз мурунда малчы-нарге почта чедирип турган кижи-лерин штат кызмат-сорууда-биле ажалдаарынан хосташ, бригадирлер тар-дыр кылдыр шийтирээш сөзүндө, чагыткан солун-сеткүлдерин айда ийи удаа экономиктиң кинээлдер өрт-тирер бригада төптөргө экеп үлүг. Амгы үениң ки-жи-лерин солуннар, журналдар номчувай, хүнер эрттирери берге. Хемчик бакында улуг хар чаггандаан 425 өшкүлүг Сүге-Маалыр Биче-оолду К. Кунзуктуң кыш-таанче көкүрөгүн.

Ыччангаш ийи коданга олар-белчир арай чедиш-пес, Сиген кураавыры төнөр четкен, одекте тургузу азы-лар турар хойнуң баш саны көвүдөн, кадыг хара даван. Нары тастап турар. Ыччангаш совхоз дирекциясы бо ко-данче оңгача кинээлгелер са-дыр негелтип турар.

Александр ХЕРТЕК,
«Шынык» корр.

ТИЛЕКЧИЛЕР БОЛГАН

«Шеккээр» совхозуң ме-ханизаторлары таскы та-рылгага машина-техниканы дөрт эвено болуп алгаш септеп, белеткеп турар. Эве-но бүрүзүнде 3-4 ийи бар. Олар ам кокут машинала-рының септелгезин доокан. Кварталда септээр ужурулуг 18 тракторнуң ийиң артык. Ону март бирээге чедир доозар. Т. 150 маркалыг ийи тракторнуң артык секетери чөү-биле ам-даа анаа ту-рар.

Септекчилер ортузунда ча-рышкың түнелгелер айда ийи удаа үндүрер. Январ ай-ның түнелгелер чаа-оол Сарыглар база Куулар Ка-лаңдуу оларны эвендары тилекчилер болган.

Кайыра БАГЫТ-ООЛ,
Барык-Хемчик район.

ЯН ЧОЛДАКТЫҢ ЧУРААН ПЛАКАДЫ,

ОКТАБРЫНЫҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУНУҢ КАМГАЛАЛЫНДА

Совет Чепсектиң Күштери-ниң төөтүзү делегейде бир-чи социалист күрүсүнүн тургустунуңа-биле кады эгелээш. Чаа шийтел тур-гузууң намгалаарына база быжыктырарына Совет Рос-сияга армия оңаа чугула болу берер.

Пролетар революцияның шериг программасын, соци-алист Төрөөн чуртту камга-лаарының дугайында оор-дигиң эртемге үндөйлөп ажалдап кылган В. И. Ле-нинниң дорт удуртула-лы-биле Коммунист партия Чепсектиң Күштерин тур-гускан. Советтерниң III Бү-гү-рөссия съездин Совет Россияның бирин констит-циялыг документиниң — В. И. Ленинниң бижээни «Ажык чоннарың бол-ган далааткан чоңун эрге-лериниң делкэрлээш» 1918 чылдың январь 12-ге бадмылан. Ажык чонна-рының тараачынарының со-циалист Кылды Армия-ны оордөлгезин айда на-рлаан. Январ 28-те Улут-пүрүчү-тараачын Кылды Армияны, а февраль 11-де Улутпүрүчү-тараачын Кылды Флоту организаастап тур-гу-ларының дугайында декрет хулал алган.

1918 чылдың февраль 28-те Петроградтың, Моск-ваның болгаш оон-даа өске Улутпүрүчүлөр Советтери болгаш большевички партия организаастары ре-волюсчу Петроградче хал-даан немец армияга уура демисеке ажалчынары, тараачынары мобилиза-старына «Социалист Тө-рөөн чуртту камгалаарының хууңу» эрттиргенер. Кы-зыл Армияга ийи тура-биле ырик-сөөннерин массалыг бүртүкелни кылган, ол-за дораан фронтуге чорулап эгелээш оон баштайга ке-лентери тургустунган. Нар-ва, Ревель база Псков чо-о-гуна болгулаан тулуучу-нарына чаа Армияның кыштары тилелгелери бол-ган. Ол бодуңуңа алдар болдуруп, февраль 23-ту Со-вет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң төрт-түнгөн хүнү, бүгү улустуң байырлары кылдыр чарлаан.

Кызыл Армия тулуучу-нарына төртүтүнгөн бол-гаш дадыккан. Ажык Совет республикаларын оордө-ри-биле шаңнаткан.

Тайбың тургузушкунуң чылдарында-даа УТКА-ның болгаш Флотуң дайынчы

республика фронтунуң 8 муң хире километр узун дурттуг дээрбээге куржа-дылкан турган. Аштаным, түрениң, үш дайынчы-ла чыгыс интөвалыг, ажал-чынармың, тарачынарың, ийи армияны Октябрь ре-волюциянын сандартсын дээш империализмниң ма-лааны, профессионал шериг кадрлар-биле байлаң, тех-ника-биле хандырткан, то-дуг-догаа, бакың ажыр чө-сөткөнгө аг-шеригиң канчап шыла шапканын барың шериг төөгүчүлөр ам-даа утаап чадап туралар. Кы-зыл Армия бүгү фронтулар-га бодуңуң масштабын бо-гаш согулау күжүн чөтө доктаама улгаттырып ту-рары: Чөөн чүккө контре-волюцияны каттышкан кү-жүн ууттады. Муруну чү-ккө ак кааза армиянын шап-ка-даа совет улус өкөмө-нөргөниң хыжымын ший-тирер чарып, кааң ол-че дайын халдай берген болза, бедик патриотизм, массалыг маадырлыг чоруу болган бедик дайынчы мер-гелдигиң көргүсүшкан, амыкын хайра чокка ча-йып турган деп чүвени бис-тин күрүнесиниң төөгү-лү аршынары бадтыкпал ту-рар.

Күш кайың кээп тура-рыл? Бо айтыртыг хары-ы — Ленинниң сөстөрү: «Бо-дунуу, Совет эрге-агырга — ажык чоннарың эрге-а-гырга дээш, культураның бүгү чаагай чоруу, кижи-ниң күш-ажылың бөтү каагаалың хандары тил-елгелге херек дөш түрүп чоранын билер, минер болгаш көргөн ажыкчынар-дыг, тараачынарың чоңу-кажан-даа тилеп шыдаас.

Чаа ниятел тургузууң камгалап тура, кызыл шери-лер өлүм чок эрес-дидим чоруктары, демир дөт бы-жыг турушту болгаш масса-лыг маадырлыг чоруктары кылган. Кызыл Армияны 350 кезектери, салбылары болгаш каттыжымына-ры дайынчы ийилгелер дээш хүндүлүг революсчу Кызыл Туктар-биле, а 15 муң хире дайынчылар бол-гаш командирлер Кызыл Тук оорден-биле, Эвилелдекен республикаларын оордени-ри-биле шаңнаткан.

Тайбың тургузушкунуң чылдарында-даа УТКА-ның болгаш Флотуң дайынчы

белен туружун доктаама сайыраңгайжадырың ду-румү совет республиканың камгалаалыг шийгиң, кү-женишкениң белеткээр, шериг херээңге буюлуг өө-рин дөш Ленинниң чагы бол-ган. Капиталист делегей бодундан бакыга чедир чөсөткөнгө, үе манал олар, тергеш дөш стратегти бай-далды, халдарының арга-ларын шийи алган деп чү-вени В. И. Ленин өөрдөп чо-раап дээрин утпаа эки. Ол чагыс эвес удаа бадтык-тыңан. Кызыл Армия ба-рың Украинаның база ба-рың Белоруссияны хостар, ак финнер-биле дайыдажыр-лаш. Хасан хөл болгаш Халхин-Гол хемге бөз тул-чур ужурга таарышкан. Империализм чаа делегей дайын белеткеп турар деп чүве биддинип келген тур-ган.

Ыччан Коммунист пар-тия, Совет казан, чурттуң камгалаары арказын быжы-лар болгаш Совет Чепсектиң Күштериниң дайынчы арга-шынээш бедидер талазы-би-ле эргөжөк чугула хемчег-лерин ап эгелээш. Ыччал-даа бүгү чүвени кылып ап-тар, бүгү чүвени баш бурун-гаар бижи алар чай албаан, чыгарылар, соора санааш, кынар-даа турган. Ыччал-даа совет улус өкөмө-нөргөниң хыжымын ший-тирер чарып, кааң ол-че дайын халдай берген болза, бедик патриотизм, массалыг маадырлыг чоруу болган бедик дайынчы мер-гелдигиң көргүсүшкан, амыкын хайра чокка ча-йып турган деп чүвени бис-тин күрүнесиниң төөгү-лү аршынары бадтыкпал ту-рар.

Бистик Төрөөн чуртувусе фашист Германияны оор бую-биле халдааның бирги хүнүндө-ле социалист кү-рүсүнүн быжымыга, чоңун күзөл-сорууңуң чайгышты-чогунга. Армия-ның дайынчы бедик шы-нарыга делегей бүзүрөөш. Дайынның бирги алдан хо-луунда совет-герман фрон-туга тилсерик аг-шериг Ев-ропага тилелгелер маркы-ның 660 хонунда чидири-хире, мыңа шерин оскун-ган.

(Жезп, Уланчымы 2-ги армды).

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Тандыда «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлгө акыл-агының Хадым-Аксы сүт-бараан фермазының сайыч-лары дуржулга солуп, То-дөктөгү байдал терде эки-на аттыг совхозтуң Кулуун фермазына чораннар. Аал-чылар үк фермада кажаа-хоравың, малчынарың ажалдап турарына таарым-

чалыг чүдүлгелер тургуска-нып, күш-ажылы органи-заастаанын сонуурал көргө-нөр. Никитин-биле ол кол-лективте байдал терде эки-нар дээрин Хадым-Аксы-ның малчынары көргөн. Фермада арыг-силег етоло-вал, дөрөк ажалдап турар.

Кулуунчулар келген аал-чыларыңа солун концертти бараалаткан. Ийи ферма-ның малчынары арамында харылзааны улам быжы-лаар дээш, бот-бодун сода-лыстг чарышны кыйыр-ган.

Алексей СААД,
Сосновка суур.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 70 чылыга тураскааткан ужу-ражылар болуп эргин-дээш, Акы-думка Африка-станга шериг хүдээлгезин чедишкынниң эрттиргеш, ам ажалдап, өөриниң турар ин-тернационал дайынчы-лардан Ондар Май-оол, Юрий Сарыг, Хомушку Ал-ды-оол Тываның чогаалчы-ларының эртем ажалдакчы-ларының хүндүлүг аалчыла-ры болганар.

ЧУРУКТА: Аадан-Маалыр аттыг чуртшынчыл музей-иниң залында Ада-чурттуң Улут дайынчы хожууна-ры-биле ужуражылгалар үе-зинде Совет Армияның 70 чылыга тураскааткан юби-лей медальдарын тысып тур-ган үези.

Ондар ОХЕМЧИКИНГ ФО-тозу.

ОКТАБРЬНЫҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУНУҢ КАМГАЛАЛЫНДА

(Төңүзү, Эгеиз 1-ти арыйда).

1418 каржы хуннер, дүн-нерлиг ханым дайынчы болуу дүргүзүндө дайынчы болуу күш-ажылчы маа-дырлыг чоруктуу өндүр чаа-гайм чонун угаанынча моң-геде утундурбас. Төрөн чурту дээш тулушукунан, га кирип тургаш, эрес-дидим-биле өлгөнөр база амгы хуннерде динг арт-каннар 35 шаап халдакчы операция кирген 50 аяк-стратегия операцияларын киришкени болуу. Олар дээр 1941-1942 чылдарын кышкы кампанияда Мос-квалык улаан дайынчы 50 дивизияны чыла шапкан кол күш-тур. Сталинград биле Курск тулушукуну ышкыш тулушукуну төөгү билбес, Волга унунга тулушукунарга дайын совет-герман фронттарга кириш турган 1,5 миллион солдат-тарын болуш офицерлерин чирген, Курск дээрбеге фашист аг-шерини чыла шапканы Ада-чурттуу Улут дайынчы уезинде үндөш өскерлери болуура, гит-лерин элекчилери совет дивизияларын шиптирлгү үн-дүр сыгыры болуш Евро-па чурттары фашист кул-даныдан хостаары эгелдеш.

Ийги делегей дайынчы чылдарында Советтер чурту-нун Чепсектиг Күштери гит-лерин Германиянын 607 ди-визияны болуш оң чалча-ларын узуткан, Японияны дүжүп бээрине албадан.

Шылгалданы чылдарында чон тилелге дээш Армияга элбети, депти, ок-чепекти, дайынчы техниканы берип турган.

Өндүр эрес-дидим чорук-тарга, тулушукунарга бол-гаш күш-ажылга чонун Коммунисттик партия хей-аы кирип турган. Партия-га бүүрел кажанынча, даа артык күштү турган. Коммунистер кезде мур-нунга чораш. Дайын эге-изинде 100 дайынчы 13-у коммунистер, а төңү-чүнде — 25 болган. 3 ми-лион коммунистер тулуш-кунарга өдүргөн, 5 ми-лион аяк киши ол кады-дошкун чылдарда партия кешигүүнө кирген. Совет Эвилелиниң Маадырлары. Ийи 70 аяк хуузу (ол атты дайын уезинде алганнар, кы) — коммунистер.

Совет улусту болуш оң Чепсектиг Күштериниң чүс-чүс чылдарда окуп чыт-пес дайынчы чорук кижи то-редегетини човуларын кы-жанындан камгалаш, аяа

хостуг чурттар эргени ты-ныска. Дайынчы түнелин-де делегей хожулдеш ды-на өскерилген империализм-ниң териндели кызыгаар-латтыган, делегей арена-зынга быыгы турушук со-циализмниң тайбын система-зын ээле, колонизм баст-туп дүшкөн, аялчы ма-салаарың боттарының нацио-нал база экономиктиг хама-рышпас чорук дээш деми-селги бүү угааныншың-биле идекейиш. Тайбын дээш демисекире база дайын-га чурттурда, ол эгеле-эзиде-ле, идекейге бол-гаш деминг демисекир деп чүбеге бисти Тилелге өөрт-кен.

Бодунун бирги декрети-де эгелдеш бо хуннерге че-дир Черге тайбын амыды-ралдыг орук айтыкчы сым-дыз ышкыш тулушук кел-ген бистин чуртувусе бом-буректиг чонун идегелгел көрүп турган. Орукта бол-гаш оон биче ыракшылдыг ракеталарын узуткаар тала-зы биле 1937 чылдын дека-брында Вашингтонга ат сал-дыган дүтүрүшкүн 1986 чылдын январь 15-те Совет Эвилелиниң ийи үндүргөн аялдуу чепсекти Чер кы-рында 2000 чылга чедир долузу-биле узуткаарынч

программанын амыдырал-чызын болуш боттуун бүү делегейге бүүрүдүп көргүс-кен.

Совет Чепсектиг Күштер-иниң кол дайынчы күжү — стратегия аялдуу күштер — харым согуш бээрине док-таамал беле турушта турар стратегия сорулганын раке-та шерин, ШДФ-ниң база ШАН-тың стратегия күш-терин, Эрегжон чутула кам-гал дайынчы күчү-шылды-дыг Чепсектиг Күштериниң оон өске хевирлери база сай-зырал турар — кургаг чер шерин, авиация болуш флот, АХУК шерин. Оларныч чеп-сек-биле хандырылгасы сөөл-гү чылдарда үндөш-биле өскерилген, Чепсектиг Күш-териниң каттыжышкынына, ийи бүү хевирлериниң, ше-риниң бүү хевирлериниң, кештериниң болуш салбыр-ларынч оттуу база кур күштерин мансераал аякы-лаар аргазы каш катап ул-гаткан.

Кажан чурт эде тургус-тулушукунуң херин басы-мында турда, кажан эконо-миктиг реформаның үндөш чорудугаа, инитилет амы-дыралынч политиктиг, аякы-чар-лыг, социал чоптуг чорук дээш чер-терде демисел ни-

тиледя шыва алган турда, Совет Чепсектиг Күштер бодунун 70 чыл юбилейн демдегелеп эрттирп — турар-дыр.

Эде тургустуушукун ше-рин амыдыралында база кал-барган. Ол дээр ы — чыл-ган чепстерини шиптирлгү аякы эргери, шерин амыды-ралга дадалаалаа чүүл-дерин болуура, дайынчы-ларынч чаа мораль-политик-ти байдалды «едип алыр, сагыла-чуртунуң үндөш-биле аныккаар, эң сөөлү-де — дайынчы беле туруш-ту жолкашпас.

«Кызымак күш-ажыл, үлгерилг шерин албаны база эң дээш сагыла-чу-рум — Төрөн чурту камга-лаар херске бистин үлү-вус!» деп девизтик социали-стик чарыш шериге калбар-ган. Шерин мергежилге тер-гени билгичи едип ал, че-диншкенини быжыглаар, дайынчы албаны бедиң идегел-биле хандылар дээш дайынчылар чутуу турар. Дайын чылдарында кезе-терин болуш каттыжыш-кынырныч алдарлыг дайын-чы туттарыны алаанга ше-рин албаны эрттирерине дайын хоочунаарынч оол-дарына, оолдарынч оолда-рына ылыгыч эвес болуш дээш, Афганистанда тур со-

вет шеригниң дайынчылары, ийи көргүзүп турары ыш-каш ыдыг идегелде амгы дайынчылар көргүзүлөр.

1988 чылдын июльда бо-лур СЭКП-ниң Бүгү-эви-лед XIX конференцияны то-лентиг уткуур дээш совет дайынчылар бо хуннерде бе-леткенп турар. Төрөн чур-тунун, партияны, чонунуң база социалисттик дем катты-жылганынч мурнуга эд дээш харымсалгалын билер кылдыр шериг хулалезин алдарлыг, ары-нүрүлүг эрт-тирери — бистин шыдамчы-куп-ажылчыстын кол со-рулгазы болуу. Бистин кай-гамчык чараш чериске тайбын чогалдычы күш-ажылдан өске унелг шей-нал совет дайынчыга херек чон.

Ок-чепектиг тураскаал му-зейинге экип дукажаш, Улут Октябрьин Төрөн чуртунун, бомбурекке тай-бынчы камгалачызы — эң сөөлүг солдат хулалез күс-седип турган черинде чо-руштар үе келир адавас-Черин чурттакчызынга — ки-жиге ааа бүүрүрү күзө-чиги. Ол дээш Октябрьин чуртун караг огу дег камга-лаары-биле Армияның дай-ынчы белекелерине доктаа-мал ылак беле туруш негет-тинер.

Ю. П. МАКСИМОВ, стратегия сорулганын ра-кета шериниң Кол коман-дылачызы — СССР-ниң камгалап министринең оралакчы, Совет Эвиле-линиң Маадыры, армия генералы.

1988 ч. февраль. № 2

АЧАМНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Бистин ачавыс — Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушкү Намгаевич Чүргүй-оол бо чылдын майда 70 харлаар турган. Ачавыс барыч он чыл бурун-гаар мөчөш. Төрөн чуртунуң, чонунуң мурнуга хойну кылы, кезде ак сепкилдиг чоранынча оң уруг-дары бистер чоргаларны бис.

Тываның Араттыг Рево-люсчү шериниң хулалезинге ол 1936 чылда он сес харлында келген, ааа арава, оң соонда ТАРН-ның кешигүү апарган.

1943 чылдын майда баштайгы эки турчы он тыва танкист дайынчылар фронтке чоруп-кан. Оларныч бирээни бистин ачавыс Хомушкү Чүргүй-оол турган. Оң меха-ник-башкарычы бооп турган экипкем узуу болуш ала-дарыг дайынчы орукту эрткин, дээрин ачавышын сактымышкынында, улут улустарынч чугаазынан хой улаа-дынаан бис. Ук эки-паж-ылангыла украин черге тулушукунарга онза шыл-гаран. 52 дугаар армия танк-кыларынч күчүлүг согуш-кунуң соонда, Чернока-менек чогууга немечтер-ниң камгалагы чала шап-каш, Уманьче шавар хал-дашкыны кылган. Бичаа-за-даа хоорайны дораан-на ээле, хостаар аргакан бо-лган. Бичаа камгалаа че-дир 25 танк полктарын ко-райын, артыкче, Хомушкү Чүргүй-оолду биле катан ийи танкыны уаур шаап хал-дашкыны кинер деп шиптирлеш.

Эрес-маадырлыг сес та-кыст дайынчылар ук тулушукунга дайынчы 24 саволдун. 80 машинаын узуткаан болуш 800 солдат-тарын, офицерлерин дүжүп бээрине албадан. Олар дайынчы уаур шаап хал-дашкынын өбүрү шапкан-га, боттарыныч полктары-ны танкылары келтиге че-дир маадырлыг биле тулуш-турганнар. Шап ол дидим, көргүш чок болуш маадыр-лыг тулушукун дээш Хо-мушкү Чүргүй-оолга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскай.

Оон соонда ол Румыния-ны, Венгрияны болуш Че-хословакияны хостаарынч тулушукунарына кириш-кен, дайынчы сөөлүгү хун-нерин Прагадан ырак эвеске эрттирген.

Хомушкү Намгаевич фрон-тун чоргалардын байыры

Иван ЧУРГУЙ-ООЛ, «О. Шылаа» совхозта аялчы, Тес-Хем район.

Августун дунгаргай, ийи хуннери. Дайынчы амыды-ралың чаа эгелеп чорудуу-ларга оон бергенин кым билбес боор. Аал-ораныңа болза, чинк кылдыр кеттирип ал-гаш, шөлөш чорук чүе-дир ийи. Сарыг хуну бадыр эштин-даа болуу болгай. Шериге ыдыг эвес. Шериг устактын регелдерин чинк эвес болуу ийи. Шериг ки-жигин хейи мунга болгай, хойленин өгүш безин че-дирин чөпшөревес. Чинк маймаштарга бодалга, саптылар аар-даа, нанич-даа. Ону албан кедер, ааа шутт чалгылар. Сөөлүгү амыдыралынч байдалдарына чалгыга бээр.

— Бергениң — деп, Тыва-дан келген эйим Шүрге Маадырга чугаалар турдун.

— Мен Тожудан кижи.

Совет Армияныч болуш Шериг-Далай Флудунуң юби-лейиг байырлааның бу-дүүзүдө Кызыл гарнизону-нун дайынчыларының чы-мышты, ааа хуннериниң көрөдө, каш катап чайыра-ныч болган. Дайынчы болуш политиктиг белекелге база шериг негелдег капырлаш-тыр уран чүүл-көрүлдөш, спортту маргылаалар дээш сагыш салыр чүбө-ле хой болган.

Гарнизонуң клубу. Гар-изонда партия организация-лыныч секретары капитан И. П. Панасон-биле ааа ужурашкып, чугаалаштымыс.

Юбилейинге уктуштур да-йынчыларныч кылып чорут-кан акылдарың каш эки-жек. Совет Армияныч бол-гаш Шериг-Далай Флудунуң 70 чылдыг тураскаалыг, гарнизонга чарлаан соци-алист чарыштын тилекчи-лери — мурнакчы офице-рлерге кешкени организация эрттирген. Байырлаага турас-каалың социалист чарыш-чылдыгың орус чылдын билери дыка кошкан. Аякы-биле чугаалаарга, орус дыл-ды кошкан билерлерге ар-мияга дыка берге. Эде тур-густуушукунуң базымы бүү чуртта херин болуш дидим апарган амгы үеде чедир кылдырмай турар ай-тырлыгымыз — демик шиптирлээр апар бис — деп, капитан Панасон чугаа-лады.

Валентина САТ.

ЧУРУКТАРДА: танк ко-мандири биче сержант В. А. Губин биле механик башка-рыкчы ефрейтор В. К. Досов олар септелге үезинде; гар-низонуң дайынчылары хос-тук шакта.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ке албай барган болган. Бичи-даа сагыдырныгы ки-чегейге албас болза, оон чүү-даа чүбеге таварыш берип болурун ыччан билди алган мен.

Эким оң сөөлүнде чаң-гыс-даа катап торгаала та-варышпаан. Эрес-кежээни-биле бодун шериге көргү-зүпкен кижи болгай. Ылан-гыя спорт шөлүндө ол керле ырава. Хостуг үе келирге, ында чедер берген турар. Дыштанар хуннерде он беш километрге кааг чарышка кириши бисте чалгылар апар-ган. Ону чорударыга иде-кейин кирип турарларынч бирээни Шүрге Маадыр. Чадар чарышка ол үргүзүч бир дугаарыңа манал кел-дир кижи болгай. Эким «Вопи-спортсмен» деп херек демдээни элекчилер.

М. САЛЧАК.

Саннар, фактылар

● 1918 чылдын январь 28-те В. И. Ленинниң дар-галааны Улус Комиссар-лар Чувствелениң хуралына Улустурчун-тараачын Кы-зыл Армияны организацияла-арга алашкан. Февраль 11-де Улус Комиссарлар Чувствелениң Улустурчун-тараачын Кы-зыл Флотту организацияла-арга декрети чүзүлгөн. Фев-раль 13-те ааа В. И. Ленин ат салган.

● 1918 чылдын февраль 22-де Совет чазак В. И. Ле-нинниң бижээни «Социали-стик Төрөн чурт айылда!» деп декрети парлан үндүр-ген. Империалист Герма-нияныч шаап халдаашкыны-дан Совет Республиканы камгалаарына тураскаал-лениниң декрет бүү нити-ниң леткискечиз алган бол-ган аякычы чонуну рево-люсчү энергияны көдүргөн.

● Социалист Төрөн чуртун камгалаа дээш бистин чонунуң массалыг көдүр-лүшкүчүнүң база фашист элекчилерге уаур анык Кызыл Армияны эрес-дидим уураунамышкының хун-тун — февраль 23-түн хуну чыл санында Совет Армияныч болуш Шериг-Далай Фло-дунуң хуну кылдыр демдег-лет турар.

● 1920 чылдын күзүндө Совет Чепсектиг Күштериниң саны 55 млн. кижи чедип турган. Хамааты дайынчы чылдарында 6 шериг акаде-мики база 150 аяк курс аялчынаардан, тараачын, нардан бүү мергежилдерин 60 мун командирлерин бе-леткен.

● Кызыл Армия болуш Флот чыл чыл аяк гар-дежилер-биле болуш даш-тыкы интервенциялар биле ачыр-дачыр тутуш келген, Перекон, Кахонка, Воложа-ка, чапасвич маадырлар, бу-деночу кызыл шериглер, балтийки матростар болуш хамааты дайынчы оол-даа өске маадырлары чонуну угаан-медерелинде моңе чурттан чорук.

● Совет Чепсектиг Күш-териниң хулда составынч хой кезини аялганын ачы тол-деш. 1925 чылда шеригке келдиргениниң чүгө 13, 44 хуузу аялчылар тур-ган болза, 1939 чылда шутт бири, а 1959 чылда барык чартымы, амгы үеде — 67,7 хуузу аялчылар бооп ту-рар.

● Делегейин ийги да-йынчыны үезинде 160 хире шериг мергежл саадып турган, 50 чылдарын эге-зинде — 400, ам барык 2 мун хире чепкен.

● Ада-чуртун Улут да-йынчы эрес-дидим чорук дээш 7 миллион аяк совет дайынчылар орденер, ме-далдар биле шаңгалан, 350 аяк кижи кештеринч бол-гаш кораблдерин данды. ында моңгез-биле кинр бижиктин, 10 мун аяк поли-тар болуш дивизиялар ор-денер биле шаңгалан. 29 кешек база каттыжышкын бер болган оон хой орден-перин, 17 нити шериг бол-гаш танк армиялары, 82 кор-пус, 215 дивизия, элэн каш кештер баа кораблдер гардежиле атты алган.

● Хуссаалыг шериг алба-ны эрттирп турарларынч 80 хуузу дээш болуш орту-ман эртенпиг.

● 1946 чылдын февраль-дан эгелен Кызыл Армияны Совет Армия деп эде алаан.

● Афган черге интерна-ционалыч хулалезин күсө-дөп тугаш кылган эрес-маадырлар чорук дээш совет 40 дайынчы Совет Эви-линиң Маадыры болган.

Алышкыларның чагаалары

Республиканың шериг комиссарының аял-дакчызы М. И. Янц дайынчы алышкыларныч ча-гааларың согууга эгелдеш. Ол чагааларың моң-аадала параладымыс.

«Эйим, Михаил Маркович, Чагаа, фото-чурук, октыр-ка база солун дээш четтир-дим. Харыны саадалыкш бичидим, бурууду болдун Чагаа бичкири үе чок турду. Ургудуң — аагар. Дээр аялчалары бичке чинк эвес-тир. Дүжүр аттырып тур бис. Дайынчы улар чүтүн чыгып чок манал орап. Чунун дугайын болбас дээр боор. Чер кырыга дүжүп кээри-виске, чугаазы өткүрүс».

Чонниң чаа Дидебаада база узук четтим. Чалгыс

Кабулаа хой. Оларныч адре-зин билбениге хомууду ту-бар кижи чорду. Бичи кааа узукташкан бис, дораан чо-рушкан мен.

Силерин аял-херектери-нер кайы кире чоруп тур? Чаа чүгү барыл? Оолдар клуб-ту тургузуу ады бе? Кан-дыг дуза херегил? Ордан Кожгааның кончт эки билер мен, шериг-патриоттук ки-жизилдег келуун ол чору-дуп шыдаар. Шериг албан чуртуума — Турандан кел-ген пралошник Лидия Васи-льева Волошиная Кабул-хоорайга ужураштым. Оон мен чугааланы болза, Тыва-дан келген албан-хаак-чылар болуш офицерлер

да афган ырларынч пластин-казы бар. «Каскал», «Голу-бис берет» ансамблээр алан. Ол Бүрен-Хемде аякы-лаа, чурттал турар кижи. Пединститутта оолдарга база бар-дыр ийи. Ужуражы бер-зинер, менден байыры чедирп көрүр.

Хундудел биле, Силерин капитан Л. В. Кара-оол, 1987 чылдын декабрь 28. Афганистан.

Төрөн чуртка, бүү чалгыс чурттууларымга байыр!»

«Солун дамчыштыр авамга ымаанын, ол киниге өөрүп четтиргениниң дугайын би-жискедим. Төрөн негизге билиңиң Боралын илердиг.

бисте белеткен. Төрөн чурт-ка бичи болуура, төөгүн тураскаал өөренирген, оларын кайгы-даа башкы, ада-иеви бисти кинизилп чораш. Афганистанга 7 ту-чушкунга мээ аялчыларын ийи Төрөн чурттан алган шаңгалдары, шериг албаны-га мээ бичи чедилшкени-рим (аалче чанып, дыштанар кыска хуусаалыг шөлө-биле ийи катап шаниаттым) безин оларын. Билер мен, бичи-даа чедилшкени улук күже-нишкениниң, эрес-дидим чоруктун түнели. Аал-оран-дан ыракта-даа болуурусса, неистич чаагай сеткил г с т и буреп чорук. Оолдары-ныч шуптуу шериг албаны-га да боорга, ада-иеви кылы бажының совхоз, чингеле-болуш дээш берген. Ол ду-байын азамыны бижээни ду-

МИХАИЛ БУХТУЕВ

(Улаңчылы. Эгеиз № 41 «Шында»).

Аважылар Хараалга едип келген, маш чогуу турда, Артем Ивановичте фронтжуге келдиришкен биле. Кызылга ажалда турган коллективинге ажалын болуп кирип алгаш, Михаил иези биле адаш Кызылга чедир фронтжуге үдөп келгенер.

1942 чылдың чайында Хараалдан Артем Иванович оңо адаш Раиса Семеновна, оолдары, төрөлдөри биле калды фронтжуге үдөп турганар.

Артем Иванович фронтжуге айттанып тура, чай ара-зында кадайын улус ара-зында шөлзөн чеге аппарат, арай хөлзөм аял биле чагаан.

— Күжүрүм, эргимин, Раиса Дыка-ла үр үелер иштине магалыг, эки чурттал чордусу ала, дайын чүгө бистин эвес, хөй-хөй жонини хостуг чуртталгааны үрөп турар-дыр. Ам канчаар, ыдыктыг хүлээде-дир. Э-сеп, күч-хөөвүстү кыжын шак оору биле, Хараалга чедиртип аларын болот кор. Мен-даа ыдыктыг хүлээде-дир күчүсүдүр орукча айт-таныптайн. Дайын — дайын-ла болгай, хуу-салым-ла бил-дир-дир ийн. Оолдарыны эки-ле хайгаарлап кор. Чедип баргаш, түрүм доктаган черкиден бикир мен. Ми-хаилдин жары дайын доозул-баада чедө берсе, ол фронтжуге чедир чорур апар, оң бетинде-даа чоруртары-даа магат чок, Сен ону би-лип ал. Михаил канкан, кан-даа мези изим биле чорур оол-дур ийн.

Фронтжучуларын үдөп, хайым чогуун, кымыл туктар-зын, «Төзүм чурт дегире-зин», «Кызыл Шериге ал-ды», «Немец-фашистерге олу!» дээш «Лозунжылар» митинг докстоп турда. Кы-зылдан келген командирлер чача шериглерин айттып-ла, чеге командирлер эгелер бергенер.

Михаил адашын Кызылдан

Документалдыг чугаа

фронтжуге бөлөп чорудууш, бодунуң доола-ла чорудан кү-сө, мурунда адаш биле, нэды дининен турганын сай-тып, адашын селек кылдыр садып берген дүргезин аш-тап, чүлгүн, холаларын ко-вудедир оқтап алгаш, бир-ле даштанар хүнде суур деге-инде поштуг сыңа диниң ба-зым үнгөн.

Михаил дүшке чедир ол сынын хүлээр талазынын поштуг күдүргөздөрдөн он ажыг дини боолат алгаш, хүндүс бедик тайганың кы-рынга үнүп келген, харанып турган. Ойнаа, Демирин хеминиң баштарында бедик тайгалар дээрке шаштыгып үнө бергилзөн, ооларың суур баштарың күстүп башкы ха-ры ак торгу арымыл биле орапкан ышак күстүп мыт-кылаан. Михаил ону мага-дал харан турарга, адашын чогууда көстүп чедир «Че-ди-Угбашыны» дээр тайга-лар-даа сагымынга кирип, олар оң караанга көстүп келген ышак бооп турган.

1942 чылда Михаил Бух-туевтиң баша бир уул куе-ли бүткөн. Школага өөренип турган, чыл эгезинде ону Тываның Аныктарынын Ре-волюстуг Эвилелиниң кеки-гүнүгө хүлээп алгаш, 1480 дугарың арвез нежигүн-дүр билеин тынсыган. Ол дээрке Михаилдин ажал-амыдыралында дыка чугула, кедилги, детимке документ апарган. «Адашын алыс соругу огуу эдере, незиниң илч чанын кызы эдере» — деп үлгөргө чугаа дыка-ла шын-дыр ийн. Михаил 1942 чылдын чайында адашын уургаймыга ажалын ажал-дап турган ачустогунга ки-рип алгаш, ачустугу уургай-мыс хоочун ажалындызын Иван Владимирович Барнов-тун башкарып турганы мур-накты бригаданың ажал-дап эгелзөн.

Ол чымын дайын үези дээр, адашын уургаймыс ажалындызын немез эжелен-дире уур, күчүп турар маадрың Кызыл Шери-ниң тилегезин дүргөдир, бир-биле эдереңиң шөлзө-чонка ажалдарын боттары доктадып алганар.

Күзүн октябрьда диниңэр үе чедип кээрке, чамдык ажалындыр чүгө дашта-ныр уулг хүнерин ажалга, суур доктадыр Хараал-Хеминиң поштуг тайгаларын.

— Ады-мажаалай диди-нер, Иван Владимирович. Ол чүвөргөңиз илзине таварыш-тым, боду көзүбүс-даа эр болду — деп, Миша башта-танган.

Михаил экилерин олак-зын Иван Владимирович мак-тап, магалар көрүп олурган.

1942 чылдың ноябрь — Бухтуевтерге конуг аар на-чыгдалдык ай болган. Но-я-

брьның эгезинде чедир биле Артем Иванович Понтигра-доогуна дайыдажыл тур-гаш, сентябрь айның төңү-зүнде өлүрткениниң дуга-йында диниңадик бикир кел-ген. Ол хүн Раиса Семенов-нага конуг аар болгаш узун болган. Күжүр улач ха-лап, оттул, ыгыл, хары-даа базар-баар чер тыппаан, туруп, олуруп каап, кылаш-тап-ла турган. Михаил ада-зының чанынга артен чер чыгымыке чедир олурган. Ол үезде Михаил чүкү бода-ваан дээр боор.

— Ам чере саадаан хе-рээ чок. «Сени өлтүрүп кел-се, мен фронтжуге дораан чорур мен» — деп, адашын үдөп тура, аял дагыра-лап-ла болган мен. Ам бо хүн пошта биле шериг комис-сарларыңе база бир чагаа бикир мен — деп, чугала-нып олур, адашын чанын-да улуг алаарыңа кырынга бо-данып чыда, удул калган.

Иешкилер чырык имир турда-ла артеңиң чөмүн соонда ажалдар черинче чорупканар. Ол хүн ажал-дал турарга Михаилдин бо-далыңа база хөй-ле чүвө кирер: кычылда, мыкшалы база бар, фронтжуге канкан келдирерин база манаар.

Хол хирзэти биле калбак ылышты артеңиң хирзэлөп дооскаш, хөндүрүп кээрке, Танг чедип келген, артында кыч чок, көзүсү дег апарып бо турган. Михаилдин арга-ныш дээр, оң чүвөсү со-хамык чүвөни эргилдир бо-дал каанкан. Вороваева Та-тына Васильевна — алдын уургаймыда контора ажал-дагычыл, Михаилдин аштык, илзелиң комсомолчу уруг, оон артык хөлзөм турган.

Михаил биле Тая, эртен чайын клубка калды ха-сон үнүрүп турган та-ныкыл эгелзенир. Оларын

ол ынакшылын күске чедир кым-даа эки эскерейн тур-ган.

Михаил ам топтап көөргө, Тая тонуун дыйбаттыг кеки мюндүрүп кыры-да улуг кара шокар аркыыл кедип алган болган.

— Меңээ чор сен бе, Тая? Тая күдү көрүшкен, мыт чок турган, Кезек каан на-чык-ды-даа мытатпашканар.

Михаил биле Тая Раиса Семеновнага боттарың байдалын ажал биле чуга-лаар деп сүмөлөшкө, кеңээ чедө бергенер.

Бажыңа кирип кып, Тая перүктөмө-лаа, Раиса Семеновна биле чараш, чайгай уругу-биле меңделешкен соонда, Миша оң хөвнү үш-түп, олур деп чалаан.

— Авай, мээң онунуң, душтуму бо-дур. Тая дээр, таныкыл ап көр, моон соң-гаар-даа бистин харылаа-выска уудурамыс-лаа тоор-сен. Тая, авам биле таны-жып ап көр — дээр, адашын-га кады чокушупал келген.

Мишадан бир хар биче, чүвөге эки өөренип чачык-пааны биле Тая арай деи-лексер, арны кызып чорү, баа-ла шуудунга кирип чуга-лаан.

— Раиса Семеновна, Ми-хаил биле бис чүш ай ажит таныкыл келдирим. Бистин эң улауусу — силерниң Ар-тем Ивановичниң фронтжуге маадрың биле чок болган мадайында силерниң биле ка-ды ханы кычылдап тур бис, эңиле туттунуп, ыжыг-ла-нып көрүңер, Раиса Семен-овна.

— Авай, Тая биле бай-далымн сенээ мынчага мыт-тамын чоразыңа бурузуг болду, таныска аарал-да, фронтжуге, хары баарга, кым-га-ла берсе-ле болгай деп бодар чордун — деп, Миша тайлабырлаан.

(Улаңчылы).

Редактор В. С. ШАРОВИИ.

Өвүрүн Торгалыг суурда, «Херел» ясли-садта, малчыларнын, тудугжуларнын болгаш механизаторларнын дээр өске-даа мергежилдиң ажал-иш-чилеринин уруглары ойнап-хөгөп, даштанып, өзүп турарлар.

Ында эки ажалдыг кижизидикчи башкылар, ажаакчылар бар. Кижизидикчи башкы Таскыя Са-рыгларона Донгак ында 1977 чылдан ажалдаан. Чаштарга ол солун оюннаны өөрөдип, эки аажы-чанга кижизидип турар. Оңуг чуруктарлыг ном-нарын уругларга тоомчур, тайылбырлап берип, чу-руктарын чурудуп, чуруктарын чугаалап берип, чаа-чаа ырларын, шүлүктөрүн өөрөдип турар.

ЧУРУКТА: «Херел» ясли-садтын кижизидикчи башкысы Таскыя Донгак бодунуң бөлүүнде чаш-тар биле.

Иван Иванычтын фотоу.

Культура медээзи

СОЛУН БЕЛЕК

Москвада «Малыш» ном үндүрер чер РСФСР-ниң улустарының тоолдарының чымыдызын үндүргөн. Ол чүс муң тиражыг номунуң ады — «Ак куу». Номда тыва улустун «Өксүк-оол хаанын канчаар кайраал-каныл» деп тоолу база кир-ген, Ону М. Ватагин ажал-дап кылган.

В. СУПРУН. Махачкала.

СОЛУННУН ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Шагаан-Арыг хоорайга «Удуг-Хем» солунуңуң ши-налы дээр шыдыраага солун маржылаа болуп эрткен. Аяа оң алды шыдыраачы киришкен.

Бирин черин М. Алай-оол алган. Ол ала чогуу 15 сандан 13,5 саны алгаш,

эки түннелди көргүсөн. Чемпионуң чеге АКМН-ның прорава В. Хертег уткан. Район чемпиону М. Тулуш-чаа чемпиондан ийн сан чы-дып калган. Ушкү черин В. Хертег алган.

Сөөлү үезде районнуң иштине шыдыраа маржыл.

Николай ШИШИГИН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ

23. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 — «120 минута». 8.30 — «Армениян тургустунганы» теле-фильмин баштайгы көргүзүү. 9.00 — XV кышкы Олимпиада оюннаны. Эстафета 4x10 км. Эр кижилер. Дага хаак спорт. Су-перигант. Херзекенир. Хо-кэй. Швеция биле Канада-нын шклиндек командалары. 12.40 — «Чеди дидим». Шериг-партиоттук оюн. 13.55 — «Силерге, хоочуннар!» Киноконцерт. Оңуктер-штер дуга-йында. 14.45 — «Төрзөн чурттуң океан талазында камгалады». Док-фильмин баштайгы көргүзүү. 15.10 — «Дужаал». Уран-чечен телефиль-нин баштайгы көргүзүү. 1-2-серия-лары. 17.20 — Бөгүн делегейде. 17.40 — XV кышкы Олимпиада оюн-нары. Ноныкы спорт. 500 м. Херз-екенир. Хо-кэй. Швеция биле Кана-данын — шклиндек командалары. 19.30 — Совет Армиян болгаш Ше-риг-Далай Флохунуң 70 чылынга. «Солдат ырыңа» ырап турар шагда. «Солдат ырыңа» бүгү эгелде теле-фестивалы. 21.00 — «Уе». 21.35 — «Солдаттар ырыңа» турар шагда» дамчыгдалганы улаңчың. 23.05 — 23.25 — Бөгүн делегейде.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртеңги гимнастика. 8.15 — «Андрей Тимофеевич Болотов, азы XVIII чүс чылдан чагаалар». Эр-тем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 4 класс. А. П. Бородин-ниң музыкасында маадрыларын ову-хөөвүлери. 9.05 — Немез дыл. 10.05 — ОПУ сугууларынга. Ол-биде амыдыралдык этикага болгаш психология. Кижилер араанда ха-рылаалар. 10.35; 11.35 — С. Музы-ка. 2 класс. Э. Григ. «Пер Гюнт». 11.05 — Немез дыл. 12.05 — «Стар-шык». Уран-чечен фильм. 13.30 — «Хоорайлар болгаш кижилер». «Ви-тебик». «Душанбе — ол дээрге по-не-делканы». Телефильминин баштай-гы көргүзүү. 14.00 — Меңээлер. 14.10 — 15.20 — «Баштайгы өө-рүшкүлөр». Уш сериалыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Орус дилдэ өөренип тур бис. Национал школаларын-иң класстарын өөреникчилеринге теге школа. 18.25 — Уругларга фильм. 18.45 — Делегей байдалы-нын дугайында беседа. 18.55 — Телефильм. 19.15 — «Азия төвү». Ундуралгеле: Меңээлер. «XIX Бүгү-зүндө» Бот-орунга-чарылаа хуңуш боттук чүдүлери. 19.45 — Меңээлер. 19.55 — Чаралдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаш-тар!». 20.15 — СССР-ниң Күрте-ле-радиоуунун орус ырың Угелерин ийит ырыңын концерт. 21.00 — «Уе». 21.35 — Совет Армияның Тел Бажынынга поэзия кеңээзи. 22.50 — 23.25 — «Эртеңги почта». Музыкалыг дамчыдым.

УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

18.05 — Меңээлер. 18.15 — Рит-миң гимнастика. 18.45 — «Кизи бол-гаш компьютер». Телефильм. 19.00 — «Он ала харга чедир болгаш он улуг назы». 19.45 — Док. фильм. 20.00 — 20.15 — «Тамчыктыг удун-нар, чаштар!», «Эң бие гюм».

25. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртеңги гимнастика. 8.15 — «Андрей Тимофеевич Болотов, азы XVIII чүс чылдан чагаалар». Эр-тем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 4 класс. А. П. Бородин-ниң музыкасында маадрыларын ову-хөөвүлери. 9.05 — Немез дыл. 10.05 — ОПУ сугууларынга. Ол-биде амыдыралдык этикага болгаш психология. Кижилер араанда ха-рылаалар. 10.35; 11.35 — С. Музы-ка. 2 класс. Э. Григ. «Пер Гюнт». 11.05 — Немез дыл. 12.05 — «Стар-шык». Уран-чечен фильм. 13.30 — «Хоорайлар болгаш кижилер». «Ви-тебик». «Душанбе — ол дээрге по-не-делканы». Телефильминин баштай-гы көргүзүү. 14.00 — Меңээлер. 14.10 — 15.20 — «Баштайгы өө-рүшкүлөр». Уш сериалыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Орус дилдэ өөренип тур бис. Национал школаларын-иң класстарын өөреникчилеринге теге школа. 18.25 — Уругларга фильм. 18.45 — Делегей байдалы-нын дугайында беседа. 18.55 — Телефильм. 19.15 — «Азия төвү». Ундуралгеле: Меңээлер. «XIX Бүгү-зүндө» Бот-орунга-чарылаа хуңуш боттук чүдүлери. 19.45 — Меңээлер. 19.55 — Чаралдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаш-тар!». 20.15 — СССР-ниң Күрте-ле-радиоуунун орус ырың Угелерин ийит ырыңын концерт. 21.00 — «Уе». 21.35 — Совет Армияның Тел Бажынынга поэзия кеңээзи. 22.50 — 23.25 — «Эртеңги почта». Музыкалыг дамчыдым.

УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

18.05 — Меңээлер. 18.15 — Рит-миң гимнастика. 18.45 — «Кизи бол-гаш компьютер». Телефильм. 19.00 — «Он ала харга чедир болгаш он улуг назы». 19.45 — Док. фильм. 20.00 — 20.15 — «Тамчыктыг удун-нар, чаштар!», «Эң бие гюм».

24. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 — «120 минута». 8.30 — XV кышкы Олимпиада оюннаны. Биат-лон. 10 км. 10.05 — Хөгүгү старт. 10.50 — 11.00 — Меңээлер. 15.20 — Меңээлер. 15.35 — «Эртеңгиң база күш-аңкылдык эвилели». «Вели-кополь» телефильмин баштайгы көргүзүү. 16.05 — «Дугуйлар кы-рынга өлүм». Арагалаар чоруктуң хоразынын дугайында док. фильм. 16.15 — Төгүгүн арныннар. Төгү бо-логаш патриотизмин кижизидери. 16.45 — «Экин, музыка». 17.35 — «Совет Эстония. Чаруагынын хроникасы». Телефильм. 18.25 — Во-гүн делегейде. 18.45 — XV кышкы Олимпиада оюннаны. Хаак маржыл-дазынын ийн хөвири. Трамплиден шурашкынар. Кокнык спорт. 3000 м. Херзекенир. Фигурулг чү-гулашкын. Хостуг танцы. 21.00 — «Уе». 21.35 — «Виктория». Уран-чечен телефильмин баштайгы көргү-зүү. 23.00 — 23.20 — Бөгүн делегейде.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртеңги гимнастика. 8.15 — «Андрей Тимофеевич Болотов, азы XVIII чүс чылдан чагаалар». Эр-тем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 4 класс. А. П. Бородин-ниң музыкасында маадрыларын ову-хөөвүлери. 9.05 — Немез дыл. 10.05 — ОПУ сугууларынга. Ол-биде амыдыралдык этикага болгаш психология. Кижилер араанда ха-рылаалар. 10.35; 11.35 — С. Музы-ка. 2 класс. Э. Григ. «Пер Гюнт». 11.05 — Немез дыл. 12.05 — «Стар-шык». Уран-чечен фильм. 13.30 — «Хоорайлар болгаш кижилер». «Ви-тебик». «Душанбе — ол дээрге по-не-делканы». Телефильминин баштай-гы көргүзүү. 14.00 — Меңээлер. 14.10 — 15.20 — «Баштайгы өө-рүшкүлөр». Уш сериалыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Орус дилдэ өөренип тур бис. Национал школаларын-иң класстарын өөреникчилеринге теге школа. 18.25 — Уругларга фильм. 18.45 — Делегей байдалы-нын дугайында беседа. 18.55 — Телефильм. 19.15 — «Азия төвү». Ундуралгеле: Меңээлер. «XIX Бүгү-зүндө» Бот-орунга-чарылаа хуңуш боттук чүдүлери. 19.45 — Меңээлер. 19.55 — Чаралдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаш-тар!». 20.15 — СССР-ниң Күрте-ле-радиоуунун орус ырың Угелерин ийит ырыңын концерт. 21.00 — «Уе». 21.35 — Совет Армияның Тел Бажынынга поэзия кеңээзи. 22.50 — 23.25 — «Эртеңги почта». Музыкалыг дамчыдым.

УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

18.05 — Меңээлер. 18.15 — Рит-миң гимнастика. 18.45 — «Кизи бол-гаш компьютер». Телефильм. 19.00 — «Он ала харга чедир болгаш он улуг назы». 19.45 — Док. фильм. 20.00 — 20.15 — «Тамчыктыг удун-нар, чаштар!», «Эң бие гюм».

25. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртеңги гимнастика. 8.15 — «Андрей Тимофеевич Болотов, азы XVIII чүс чылдан чагаалар». Эр-тем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 4 класс. А. П. Бородин-ниң музыкасында маадрыларын ову-хөөвүлери. 9.05 — Немез дыл. 10.05 — ОПУ сугууларынга. Ол-биде амыдыралдык этикага болгаш психология. Кижилер араанда ха-рылаалар. 10.35; 11.35 — С. Музы-ка. 2 класс. Э. Григ. «Пер Гюнт». 11.05 — Немез дыл. 12.05 — «Стар-шык». Уран-чечен фильм. 13.30 — «Хоорайлар болгаш кижилер». «Ви-тебик». «Душанбе — ол дээрге по-не-делканы». Телефильминин баштай-гы көргүзүү. 14.00 — Меңээлер. 14.10 — 15.20 — «Баштайгы өө-рүшкүлөр». Уш сериалыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Орус дилдэ өөренип тур бис. Национал школаларын-иң класстарын өөреникчилеринге теге школа. 18.25 — Уругларга фильм. 18.45 — Делегей байдалы-нын дугайында беседа. 18.55 — Телефильм. 19.15 — «Азия төвү». Ундуралгеле: Меңээлер. «XIX Бүгү-зүндө» Бот-орунга-чарылаа хуңуш боттук чүдүлери. 19.45 — Меңээлер. 19.55 — Чаралдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаш-тар!». 20.15 — СССР-ниң Күрте-ле-радиоуунун орус ырың Угелерин ийит ырыңын концерт. 21.00 — «Уе». 21.35 — Совет Армияның Тел Бажынынга поэзия кеңээзи. 22.50 — 23.25 — «Эртеңги почта». Музыкалыг дамчыдым.

УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

18.05 — Меңээлер. 18.15 — Рит-миң гимнастика. 18.45 — «Кизи бол-гаш компьютер». Телефильм. 19.00 — «Он ала харга чедир болгаш он улуг назы». 19.45 — Док. фильм. 20.00 — 20.15 — «Тамчыктыг удун-нар, чаштар!», «Эң бие гюм».

26. Пятница

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 — «120 минута». 8.35 — «Виктория». Уран-чечен телефильм. 10.00 — XV кышкы Олимпиада оюн-нары. Хаак спорт. 20 км. Херзекенир. 11.30 — «Диржеңуң көрүш-күн». Фильм-концерттин баштайгы көргүзүү. 12.00 — 12.10 — Меңээлер. 14.45 — Меңээлер. 14.55 — Агро-улетпүрүн ажал-херээ болгаш са-гыч чоаашкынар. «Даргатыг хуңу-нч таразы» телефильмин баштай-гы көргүзүү. 15.15 — Горький теле-студиянын программазы. 16.10 — «Чүдүден болгаш чүгө». 16.40 — Эко-номика эртемиринин үнденирини. «ТелеЭКО» журнал. 17.10 — XV кыш-кы Олимпиада оюннаны. Хаак спорт. 20 км. Херзекенир. 18.55 — Чогаал-чыктыг созу. Д. Картер биле беседа. (Канада). 19.05 — Бөгүн делегейде. 19.25 — «Бриллиант» — кинокомедия. 21.35 — Эде тургустунушкун про-ектору. 21.45 — СССР-ниң улустун артисти Т. Сиявскынын концерти. 22.40 — 23.10 — Интермед.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртеңги гимнастика. 8.15 — «Алдарлыг Новгород хоорай». Эр-тем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — 9.35 — К. Г. Паустовский «Меңгера тала-зы». 6 класс. 9.05 — Англи дыл. 10.05 — ОПУ сугууларынга. Эсте-тиник кижизидиле. Кизи болгаш ат. 10.35 — 11.35 — Музыка. 7 класс. М. Мусоргский. 11.05 — Англи дыл. 12.05 — «Сезиң сонугалдарын». Телефильм. 12.55 — «Колзениң по-гы». 13.55 — Меңээлер. 14.05 — 15.15 — «Баштайгы өөрүшкүлөр». 3-кү сериалы. 18.05 — Меңээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Куулура болгаш амды-рал». Уел-бодалдар белдир. Уруг-ларын хостуг үезини организастаары-нын нарын айтырлары. 19.00 — «Азия төвү». Ундуралгеле: Меңээлер. «Азия экраны». 19.50 — Меңээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаш-тар!». 20.15 — XV кышкы Олимпиада оюннаны. Дага хаак спорт. Улг сзлом. Эр кижилер. 21.00 — «Уе». 21.35 — Эде тургустунушкун про-ектору. 21.45 — 23.00 — Дашкым фильм экраны. «Сезиң биле кады өөрүтү мен». (СССР).

УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

18.05 — Меңээлер. 18.10 — Э. Ме-жежайты. «Лирингит этюдтар». 19.00 — Дире амытаныр дугайында. 20.00 — 20.15 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Чараа-чеченир биле ужураалар».

27. Суббота

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.25 — «120 минута». 8.25